

ПОСЕЛЕННЯ ЛЕНДЕЛЬСЬКО-ПОЛГАРСЬКОЇ КУЛЬТУРНО-ІСТОРИЧНОЇ СПІЛЬНОСТІ В м.ОСТРОЗІ

З середини IV до середини III тис. до н.е. у межиріччі Західного Бугу і Горині існували групи поселення, котрі мали спільні корені в культур. лінійно-стрічкової кераміки і які сьогодні більшість дослідників відносить до лендельсько-полгарської культурно-історичної спільності або, за термінологією польських дослідників, — циклу. На Західній Волині відомо близько 60 пам'яток цієї культури, переважну більшість яких становлять поселення, відомі або з коротких повідомлень, або з узагальнюючих праць і довідкових видань.¹ Щоправда, останнім часом з'явилося й перше монографічне опрацювання матеріалів групи пам'яток біля сіл Листви і Костянця на Рівненщині.²

Дві такі пам'ятки відомі в Острозі на Рівненщині.

Острог — I (ур. „Курган“).

Поселення розташоване на першій високій надзаплавній лівого берега р.Горині. Виявлене у 1978 р. науковим співробітником місцевого краєзнавчого музею О.А. Боднарчуком під час земляних робіт на спорудженні житлового будинку для працівників СПТУ— 28. Поселення було невеликим, про що свідчать поодинокі знахідки фрагментів посуду, серед яких виділяється фрагмент біконічної миски з вигнутою верхньою частиною і виступом на ребрі. Виготовлена вона з добре вимішаної глини, з обох сторін старанно загладжена, якісно випалена, в тісті є природні домішки дрібного піску.

¹ Пеленцишин Н.А. Раскопки у с.Гольшево Вольнской области // Археологические открытия 1973 года. М. 1974. С.326—327; Кононя В.М. Лендельская культура // Археология Прикарпатья, Волини и Закарпатья. Энеолит, бронза и раннее железо. К.: Наук. думка, 1990. С. 4—17; Свешніков І.К., Никольченко Ю.М. Довідник з археології України. Рівенська область. К.: Наук. думка, 1982. С. 113.

² Пеленцишин М.А. Поселення мідно-бронзової доби біля сіл Костянець і Листви у Західній Волині. Львів: Ред.-видав. відділ Львівського університету, 1997. С.120.

Остроза — II (ур. „Старий пляж“).

Друге відоме на сьогодні в Острозі поселення розміром близько 120х60 м розташоване на низькому піщаному підвищенні в широкій заплаві лівого берега р.Вілія. Острозького любителем старовини М.С. Афончиковим та автором даного повідомлення на цьому поселенні зібраний значний рухомий матеріал культур неоліту — раннього заліза, у тому числі і ленцельської.¹

У ході обстежень встановлено, що артефакти цієї культури концентруються у вигляді двох скупчень у найширшій східній частині підвищення. Комплекс виявлених знахідок представлений крем'яними знаряддями праці, заготовками і відходами виробництва, окремими кам'яними виробами, фрагментами посуду.

Колекція крем'яних виробів налічує понад 80 одиниць, переважну більшість яких становлять заготовки знарядь праці (30 екз.), ножі (15), скребки (15), різці (15), серпи (2), нуклеуси (3), проколки (1), відбійники (1). Основною формою заготовок є пластини завдовжки 10-13 см і завширшки 2-3 см, які в перетині мають трикутну або трапецієподібну форму. Для сколювання пластин використовувалися одноплощинкові призматичні, циліндричні або конічні нуклеуси з прямою або дещо скошеною ударною площиною. Відокремлення пластин з нуклеусів проводилося як кругове, так і одностороннє.

Для виготовлення ножів використовувалися крем'яні пластини, леза яких здебільшого не піддавалися вторинній обробці. Лише в окремих випадках на одному або на двох лезах є дрібна лускоподібна ретуш, яка займає лише частину леза. Первісні майстри для виготовлення кутових ножів використовували масивні відщепи (рис.1:2,5,8).

До другої за кількістю категорії знахідок належать скребки, для виготовлення яких використовувалися трапецієподібні в перетині пластини й масивні відщепи. Усі вони належали до кінцевих, серед яких виділяються

¹ Матеріали з обох поселень зберігаються у фондах Державного історико-культурного заповідника м.Остроза.

вироби з симетричною, дугасто сформованою, робочою частиною. Іноді робоча частина скошена вліво або вправо (рис.1:1).

Цікавою особливістю цього поселення є виготовлення кутових і бокових різців, на уламках трикутних у перетині пластин, причому більшість з них пристосована для роботи лівою рукою (рис.1:4,6,7,9).

Вкладищі серпів виготовлені на трапецієвидних у перетині пластинах і мають поздовжнє заплірування, на них здебільшого невиявлена вторинна обробка (рис.1:2).

Вторинна обробка кременю зводилась до застосування затуплюючої (переважна більшість) та загострюючої ретуші. Серед різновидів крайової обробки знарядь праці наявні лускоподібна та скошено-струменева ретуш. Перша широко застосовувалась під час обробки ножів, скребоків, друга — для підправки кутових ножів.

Для виготовлення знарядь праці використовувався напівпрозорий західноволинський туронський кремень з крейдових відкладів світло- або темно-сірого кольорів. Ймовірним місцем, де видобувалася сировина, є виходи кременю на дні р.Світеньки (лівобережний заплив р.Віллі в 7 км від досліджуваного поселення).

Вироби з кременю представлені єдиним екземпляром сокири з опоки та фрагментами зернотерок. Клиноподібна за формою сокира має дугасте лезо, добре зашліфовану поверхню, в перетині верхня частина прямокутна, робоча — лінзоподібна.

Найцікавішою частиною колекції з поселення є кераміка, представлена кухонним і столовим посудом. Обом цим групам притаманні свої технологічні прийоми. До тіста першої групи додавалися значні домішки різнозернистого піску та крупного шамоту, в результаті чого поверхня посуду шорсткувата, лише в окремих випадках зовні вирівняна; на внутрішній стороні помітні сліди горизонтальних згладжень вузьким предметом. Тісто другої групи добре змішане, містить природні домішки дрібного піску, дуже подрібненого шамоту, поверхня з обох сторін ангобована. Обидві групи кераміки якісно

виналені, сірого або чорно-сірого кольорів, ручки — коричнево-сірого, на зломі мають чорний про ларок.

За кількістю форм і виявлених екземплярів найзначнішою групою є столовий посуд, представлений мисками, чашами та кубками. Миски або біконічної, або горщикоподібної форми. Усі біконічні миски мають нижню конічну частину і стійке плоске дно, тоді як верхня частина репрезентована трьома підтипами: низькими конічними, низькими, злегка нахиленими до середини, та увігнутими. Кожному з цих підтипів властиві свої прийоми орнаментації і форми країв вінець. Перший має потоншений край, оздоблений насічками, у двох інших край або рівно зрізаний, або злегка заокруглений. Вони прикрашені ямками, в ручках випадках орнамент невиявлений. Незалежно від підтипів на заокруглених ребрах біконічних мисок нанесений рядок невеликих овальних або підтрикутних ямок, розірваний півсферичними одиночними виступами. Оздоблення коротким наліпним з насічками валиком характерне лише для першого підтипу (рис.2:1,2). Горщикоподібні миски відрізняються випуклобюккістю тулуба, середньовисоким прямим або увігнутим вінчиком, орнаментальним багатством. На цьому типі посуду ямками прикрашені не тільки край вінець і максимальне розширення тулубу, але й шийка, на якій овально-видовжені ямки іноді утворюють вертикальні колонки, трикутники та прямокутники (рис.2:3,4). Поза всяким сумнівом, такі складні комбінації утворюють якусь ідеографу, яка на сучасному рівні наших знань не піддається розшифровці. Додатковим елементом в орнаментації слугують півсферичні виступи на випуклості і зрізано-конічні виступи на шийці.

Другою за кількістю категорією столового посуду є чаші, які близькі за формою до біконічних мисок і відмінні від них вищою циліндричною або злегка нахиленою верхньою частиною та скромнішою орнаментацією. Край вінця чаш іноді хвилястий, під краєм розміщений зрізано-конічний виступ, вище з'яму прикріплені дугасті вушка з горизонтальним отвором (рис.2:5,6,7,8,10).

Незначне місце серед знахідок поселення займають кубки. Через фрагментарність вдалося встановити, що верхня частина кубків мала зрізано-

конічну форму, потоншений з середини край вінець, на якому нанесені косі насічки (рис.2:9).

Кухонна кераміка, яка відзначається товстостінністю і більшими розмірами порівняно з столовою, в основному повторює її форми, а саме: низькі біконічні миски із злегка увігнутою верхньою частиною, горщикоподібні миски з прямими або увігнутими віщами. Миски цієї технологічної групи оздоблені по найбільшому діаметру крупними овально-видовженими ямками, рідше — зрізано-конічними виступами. Заокруглений край вінець у більшості випадків глибоко покарбований (рис.3:1,2,3,4,5). На поселенні знайдено поодинокі невеликі фрагменти амфор, форму яких важко відновити. Відомо, що в них були дугасті, овальні в перетині ручки, які у верхній частині мали підпрямокутний із заокругленим верхом виступ (рис.3:6). По краю дна зроблені крупні овально-видовжені ямки (рис.3:7,8).

Виявлений на поселеннях як крем'яний, так і керамічний матеріал має аналогії на пам'ятках Західної Волни та Польщі і може бути віднесений до костянецького етапу розвитку лещдельсько-полгарської культурно-історичної спільності.

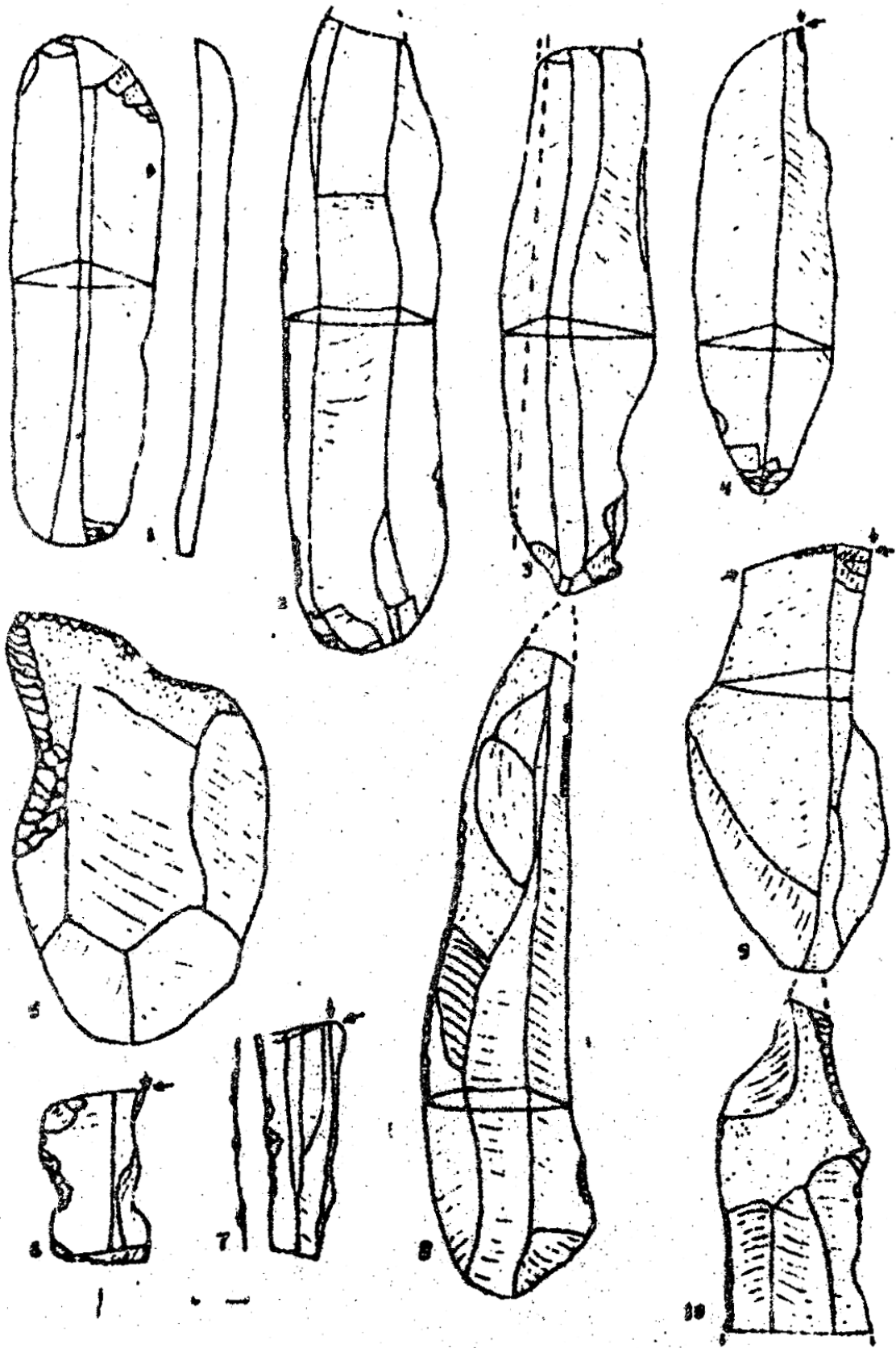

Рис. 1. Острог, ур. "Старий пляж". Вироби з кременю
лендельської культури

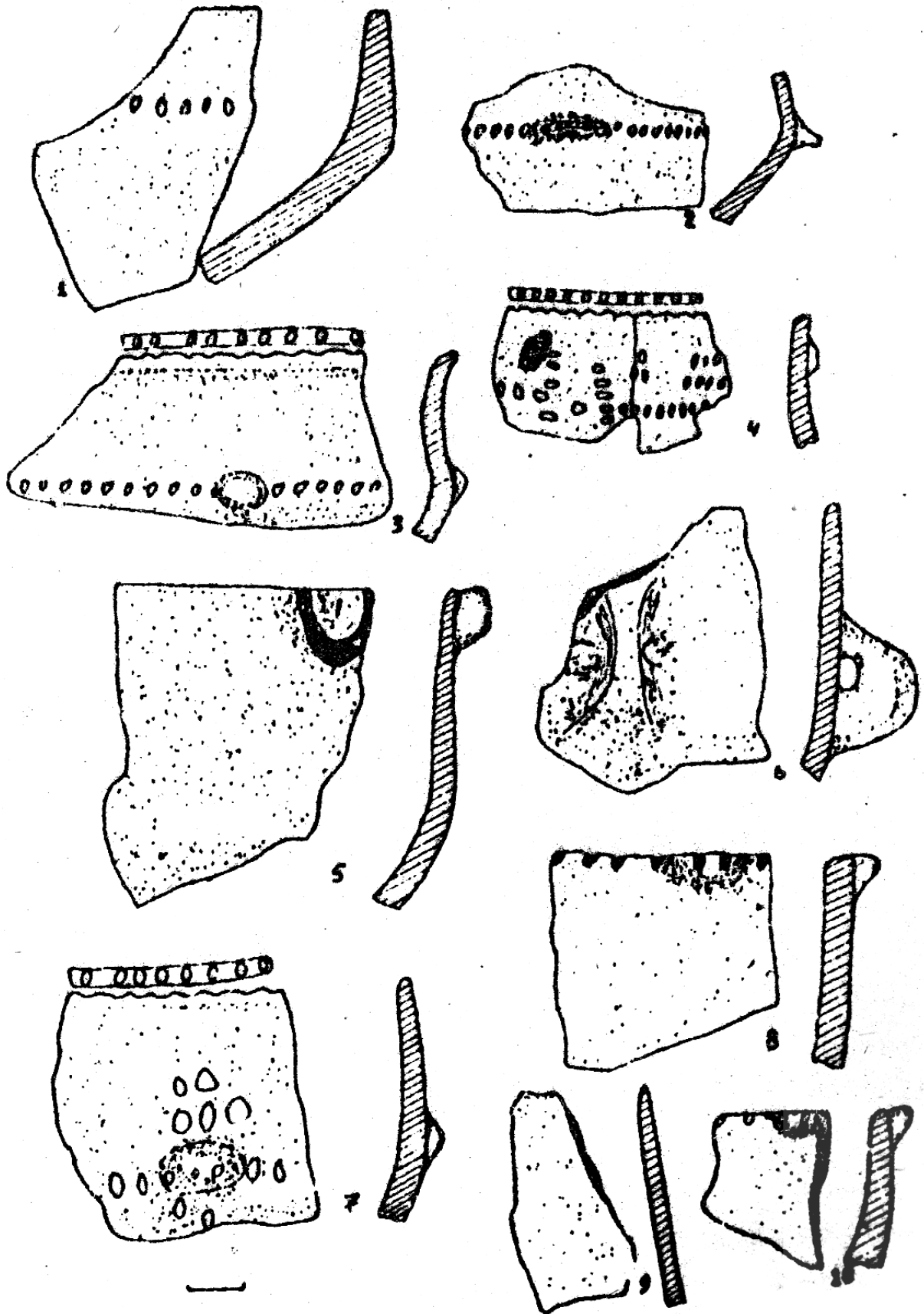

Рис. 2. Острог, ур. "Старий пляж". Столовий посуд
лендельської культури

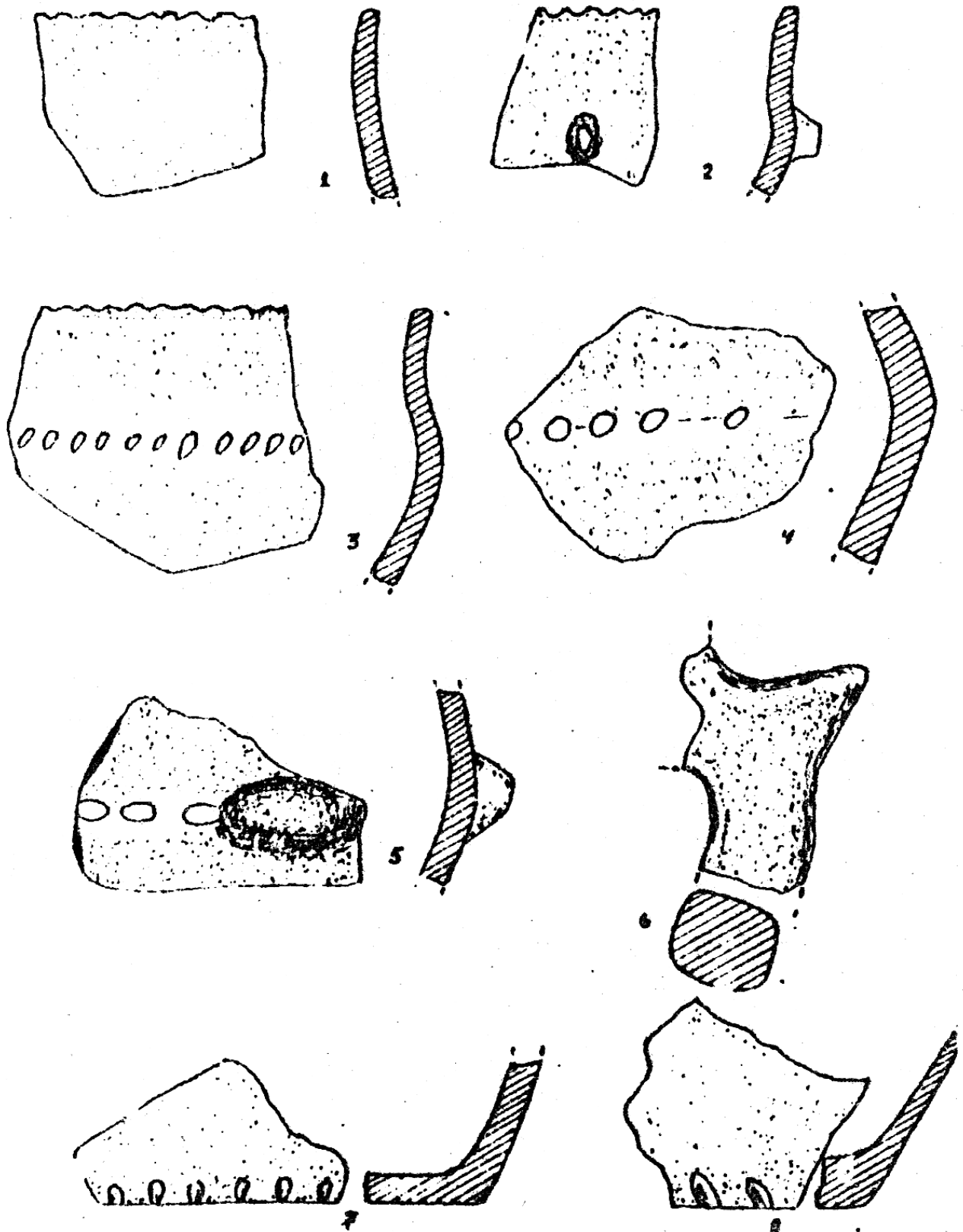

Рис. 1. Острог, ур. "Старий пляж". Кухонний посуд
лендельської культури